

УДК 294.3 Філософія релігії
DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.23>

Данканіч Артем Сергійович
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0003-0824-1936

ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ДЗЕН-БУДДИЗМУ

Актуальність проблеми. Дзен-буддизм справедливо вважається однією з найбільш неоднозначних традицій Сходу. Його парадоксальний характер кидає виклик традиційним уявленням про релігію та духовне життя людини. Коментуючи суспільний резонанс, який викликає дзен, видатний в'єтнамський теоретик Т. Нат Хан справедливо вказує, що дзен, як і всі інші живі духовні приналежності Сходу чи Заходу, сприяв піднесенню духовного життя людини, одночасно з'ясовуючи спосіб мислення, мистецтва та культури. Але, як і багато інших, дзен дегенерував за сучасних сил технологічної цивілізації. Зрозуміло, що схожі за динамікою процеси відбуваються по всьому світу. І в Європі, і в Азії, і в Африці їх визначають доволі простим терміном «секуляризація». Очевидно, що цей процес глобальний за характером і кидає виклик всім традиційним релігійно-філософським системам Сходу і Заходу. Незважаючи на його деструктивний характер для них, вони водночас мають змогу чіткіше визначати свої доктринальні позиції й практики. Це особливо помітно в релігійно-філософській літературі останніх десятиліть, коли носії східних традицій, включаючи дзен-буддизм, почали активно опановувати суспільно-інформаційний простір. Усе це дало змогу тисячолітнім традиціям консервативного напрямку активніше проявляти себе в інформаційному просторі, внаслідок чого світова релігійна думка поповнюється літературою з перших вуст. На прикладі традиції дзен це помітно у творчості Д. Сузукі, Т. Нат Хана та інших. Водночас варто зазначити, що популяризація дзен у країнах Заходу часто спотворює його образ до невпізнаності.

Мета. Дуже важливо, використовуючи методологію релігієзнавчої науки, якомога об'єктивніше репрезентувати вчення дзен-буддизму з метою неупередженого аналізу і для ознайомлення з ним із боку українського суспільства. Її реалізація вимагає аналізу першоджерел провідних теоретиків цієї релігійно-філософської традиції.

Методи. В основі представленого дослідження лежать принципи світоглядної нейтральності і об'єктивності. Методологічний інструментарій статті конституують герменевтичний і феноменологічний методи.

Результати дослідження. У процесі аналізу першоджерел теоретиків дзен-буддизму було виявлено такі його особливості: акцент на неможливості раціонально-понятійного вираження містичного досвіду, критика теорії реалізму в питаннях гносеології, критика європейськоцентричного релігієзнавчого підходу до аналізу і вивчення східних релігій, зокрема дзен-буддизму.

Ключові слова: дзен-буддизм, Д. Сузукі, містичний досвід, саторі, праджна, віджнана, махаяна, алогічність, традиція.

Вступ. Кожна релігійна традиція, включаючи дзен-буддизм, вирізняється не тільки вченням, ритуалістикою, етикою та традиціями, а насамперед світоглядом і світовідчуттям. Християнство, юдаїзм, іслам, дзен-буддизм, даосизм, політеїзм – це не просто ритуальні й обрядові практики. Насамперед їх об'єднує те, що вони є світоглядними системами, які надають кожному вірянину або носію традиції сформовану картину світу. Дзен-буддизм у цьому плані не є виключенням. Водночас доволі провокативним і дискусійним виглядає питання про його релігійність. Із цього приводу важливо також зазначити, що використання поняття «релігія» щодо дзен-буддизму не завжди є слухним і насамперед через свою європоцентричну основу. Так, наприклад, британський вчений К. Хамфрі (Christmas Humphreys) у своїй роботі «Zen Buddhism» вказує: «Дзен-буддизм – це релігія? Звісно, це залежить від того, що розуміється під

релігією. Це не релігія в тому сенсі, як її розуміють широкі кола суспільства, адже в дзен-буддизмі відсутній Бог, якому треба поклонятися, відсутні церемоніальні обряди, яких слід дотримуватись, відсутнє поняття життя після смерті, куди потрапляють померлі і, зрештою, у дзен немає душі, про майбутнє якої має піклуватися хтось інший. Дзен вільний від усіх цих догматичних та «релігійних» обтяжень» [3, с. 43].

Тут варто зазначити, що така оцінка вчення дзен-буддизму британським буддологом справедлива. Річ у тому, що тривалий час західними дослідниками східні релігії часто розглядалися з європоцентричних позицій. Своєю чергою така світоглядна установка справляла негативний вплив на об'єктивне й неупереджене вивчення східної релігійності. У цьому контексті зауваження сучасного російського орієнталіста Л. Алаєва виглядає більш ніж доречним: «В останні десятиліття позначилися тенденція переосмислення основ науки про Схід. Сходознавство (орієнталістика) – колись респектабельна і поважна наука, яка тішилася тим, що працює у важких умовах, вивчаючи неєвропейський світ із метою відкрити культуру та історію цих народів всьому світу, враз зазнала звинувачень у тому, що вона є колоніальною наукою, яка служить інтересам західних колонізаторів і працює не на користь вивчення народів, а для європейців, і пройнята європоцентризмом та зверхнім ставленням щодо дикунів, що говорить про те, що вона зовсім не наука» [1, с. 16]. Таке зауваження сучасного орієнталіста цілком справедливе. Водночас європоцентричні засади орієнталістики часто призводили до практики європейської адаптації східних вчень.

Про це також зазначає провідний в'єтнамський теоретик і практик дзен-буддизму, професор Сайгонського університету Т. Нат Хан у своїй роботі «Zen Keys» («Дзен: ключові ідеї»): «Велика кількість вчених та ченців хотіли транспортувати дзен до Європи та Америки. Були ці спроби вдалими? Так, принаймні, виглядає на перший погляд. З позиції отримання знань про дзен-буддизм, окремі вчені, у тому числі професор Дайсецу Тейтаро Сузукі, зробили великий внесок у популяризацію дзен-буддизму на Заході. Дзен вплинув на мислення теолога Пауля Тілліха, філософів Еріха Фромма та Карла Юнга. Однак варто зауважити, що дзен ще не існує на Заході як жива традиція. Багато ченців навчають західний світ практики дзен, але вона все ще залишається східною та чужою стосовно нього. Річ у тому, що дзен ще не зміг знайти коріння на цьому ґрунті. Усе тому, що культурні, економічні та психологічні умови суттєво відмінні на Заході. Не можна стати практиком дзен, імітуючи шлях харчування, сидіння або одягання китайських та японських практиків. Дзен – це життя, його не можна наслідувати. Якщо одного дня дзен на Заході стане впливовим, то він отримає західну форму, яка суттєво відрізняється від східного дзену» [2, с. 96].

Стає зрозуміло, що адекватно зрозуміти сутність дзену у світлі робіт західних учених не завжди є можливим. Саме тому ми звернемо нашу увагу на роботи носіїв цієї традиції – Д. Сузукі та Т. Нат Хана.

Мета та завдання. Метою роботи є аналіз філософсько-культурних засад дзен-буддизму з позицій релігієзнавчої науки.

Методи дослідження. Заради досягнення мети статті автор залучає герменевтичний і феноменологічний методи, в основі яких лежать принципи світоглядної об'єктивності й нейтральності.

Результати. Які ж світоглядні принципи лежать в основі дзену? Що є його передумовами? На ці питання Д. Сузукі докладно відповідає в таких роботах:

- 1) «Living by Zen» [8];
- 2) «Introduction to Zen Buddhism» [7];
- 3) «Studies in Zen» [12];
- 4) «Essays in Zen Buddhism: First Series» [5];
- 5) «Essays in Zen Buddhism: Second Series» [6];
- 6) «Mysticism: Christian and Buddhist» [10];
- 7) «The Awakening of Zen» [4];
- 8) «Manual of Zen Buddhism» [9];
- 9) «Outlines of Mahayana Buddhism» [11];
- 10) «What is Zen?» [13].

Варто зазначити, що українських перекладів цих праць видатного японського вченого не існує.

У роботі «Introduction to Zen Buddhism» («Вступ до дзен-буддизму») Д. Сузукі, вказує що дзен – це не система, що заснована на логіці та аналізі. У будь-якому разі він являє собою антипод логіки, під якою дослідник розуміє дуалістичний спосіб мислення [7, с. 38]. У роботі «Living by Zen» («Живучи за дзенем») Д. Сузукі вказує, що дзен не слідує рутині міркувань і не виступає проти протиріч самому собі або непослідовності [8, с. 94]. Коментуючи західні основи формальної логіки, вчений вказує на певні відмінності в розумінні логіки в західній філософській традиції та дзен-буддизмі: «Зазвичай ми міркуємо таким чином: $A \in A$, тому що $A \in A$ або $A \in A$, відповідно, $A \in A$. Дзен погоджується з таким способом міркування, або приймає його, однак при цьому має власний спосіб, який у звичайних ситуаціях зовсім неприйнятний» [8, с. 94]. Основа західного мислення і, відповідно, філософії, науки, етики, релігії, суспільних стосунків суттєво відрізняється від логічних передумов дзену. На погляд Д. Сузукі, це все тому, що західна логіка є односторонньою. Так, у роботі «Introduction to Zen Buddhism» автор пише: «Зараз ми розуміємо, що за великим рахунком $A \notin A$ – це одностороння логіка. Ця нелогічність під час проведення глибокого аналізу виявляється не обов'язково нелогічною. Те, що вважається ірраціональним, зрештою, має власну логіку, яка відповідає справжньому стану речей. Іншими словами, дзен орієнтований на внутрішнє. Не бути пов'язаними правилами, але створювати свої правила – ось життя, яке пропонує нам проживати дзен. Саме із цієї позиції витікають нелогічні або скоріш надлогічні твердження» [8, с. 60–64]. На переконання Д. Сузукі, в розбіжності більше істини, ніж у логіці. Цей погляд він послідовно відстоює в роботі «Essays in Zen Buddhism: First Series» («Роботи із дзен-буддизму: перша частина»). Д. Сузукі зазначає, що, якими б нелогічними або сповненими протиріччя були б твердження, що належать Праджнапараміту, воно повністю відповідає сенсу. Те, що вони зовсім нелогічні, не означає, що вони не є істинними [5, с. 271]. У цитованій нами роботі Д. Сузукі «Introduction to Zen Buddhism» ця думка окреслюється так: «Ідея полягає в тому, що абсолютний факт переживань не має бути підкорений будь-яким штучним або схематичним законам мислення, а також антитезам «так» або «ні», те ж саме стосується сухих схем епістемології. Дзен явним чином постійно демонструє абсурдність і нелогічність, але це тільки так здається [5, с. 55]. Постає питання: на яких передумовах ґрунтується епістемологія дзен-буддизму? Це Д. Сузукі ретельно вивчає в роботі «Studies in Zen» («Дослідження дзену»). Автор зазначає, що епістемологія дзену дуалістична: «Ми можемо мати два види інформації про дійсність: одна – це знання про неї, друга – це те, що походить безпосередньо від неї. Використовуючи поняття «знання» в найширшому сенсі, я б охарактеризував перше як знання, що можна пізнати, а друге – як те, що не можна пізнати. Знання може бути пізнаваним лише тоді, коли воно являє собою відношення між суб'єктом та об'єктом. Непізнаване знання являє собою результат внутрішнього досвіду, саме тому воно абсолютно непізнаване та суб'єктивне» [12, с. 146]. Цікаво, що, на думку Д. Сузукі, другий тип пізнання виглядає доволі дивним, оскільки той, хто володіє ним, наголошує на його абсолютності й універсальності.

У роботі «Mysticism: Christian and Buddhist» він пояснює цей тип знання, вказуючи, що спостереження відіграє найважливішу роль в епістемології буддизму, оскільки воно лежить в основі знання [10, с. 46]. На думку мислителя, саме спостереження є фундаментом знання і, отже, епістемології. Цікаво, що, як вважає Д. Сузукі, поняття саторі дуже важко помістити в контекст раціонального визначення. У роботі «Essays in Zen Buddhism: First Series» він вказує, що «саторі можна охарактеризувати як інтуїтивне осягнення природи речей, на відміну від аналітичного або логічного їх усвідомлення» [5, с. 230]. Продовжуючи розкривати проблематику сутності саторі, японський теоретик дзен-буддизму твердить, що «у загальному підсумку саторі – це не те, що можна осягнути за рахунок розуміння...» [5, с. 243].

Метою дзен-буддизму Д. Сузукі бачить не просто бажання виглядати алогічно, а примусити людей зрозуміти, що логічна послідовність не є завершеною, оскільки є деяке трансцендентальне твердження, яке не може бути осягненим за допомогою звичайної інтелектуальної майстерності. Дзен спрямовує нас в абсолютну сферу, де відсутні будь-які антитези.

На переконання Д. Сузукі, у дзені має бути присутнім саторі. Мислитель вказує, що саторі супроводжується загальним розумовим переворотом, який знищує всі попередні інтелектуальні нашарування, тим самим закладаючи засади для нової віри, в результаті чого має відбутися пробудження нового відчуття, яке розкриє сутність речей під новим кутом і з нової позиції [5, с. 262].

У роботі «The Awakening of Zen» («Пробудження дзен») Д. Сузукі, коментуючи характер індійської практики заперечення і відкидання інтелектуальної думки і практики мислення, вказує: «за низкою заперечень Махаяни з боку дзен-буддизму стверджується вища істина...» [4, с. 5]. Цікаво, що, незважаючи на пафос антиінтелектуалізму та алогізму у філософії дзен-буддизму, в роботі «Essays in Zen Buddhism: Second Series» Д. Сузукі стверджує: «У дзені присутній інтелектуальний пошук абсолютної істини, яку, однак, інтелект не спроможний забезпечити. Суб'єкт змушений дедалі глибше поринати у хвилі емпіричної свідомості» [6, с. 60].

У роботі «Living by Zen» Д. Сузукі показує, що в буддизмі зазвичай виділяються дві форми знання:

- 1) праджна (сарваджна) – трансцендентальне знання;
- 2) віджнана – відносне знання, в якому розрізняється суб'єкт і об'єкт.

На погляд Д. Сузукі, наука і філософія не охоплюють реальності. Дійсність містить більше речей, ніж наше відносне знання. Те, що залишається від дійсності, згідно з буддизмом, належить до розгляду праджни [9, с. 80].

На думку Д. Сузукі, праджна – це дещо, що наше невпорядковане знання не здужає досягнути. Вона належить до категорій, відмінних від звичайного знання [9, с. 22–23].

Своєю чергою, як вказує філософ, віджнана прагне до того, щоб все було ясно виявлено та чітко визначено без змішування двох суперечливих тверджень, що беззастережливо відкидається праджною [8, с. 91]. Постає питання: чому дзен-буддизм намагається зіштовхнути людину з логічного мислення? На думку Д. Сузукі, метою дзену є не просто бажання виглядати алогічно, але змусити людей розуміти, що логічна послідовність не є завершеною. Більш того, переконаний Д. Сузукі, існує певне трансцендентальне начало, яке не можна пізнати за допомогою інтелектуальної майстерності. Дзен переносить нас у сферу, де немає жодних антитез [8, с. 67–68].

Проблема дійсності і об'єктивної реальності в дзен-буддизмі, на погляд Д. Сузукі, вирішується відповідно до буддистських та індуїстських уявлень. На його думку, аргументи, які викладені в Праджняпараміті, скеровані проти фундаментальної похибки – наївного реалізму. Головна особливість реалізму полягає в тому, що він бачить світ як дійсність, що встановлена вічно і існує як об'єктивна щодо внутрішнього світу відчуттів і думок. Найкращою же зброєю проти реалізму є концепція майя (все є ілюзією) і твердження, що у світі немає постійного встановленого порядку. Більш того, дуалістична концепція існування зовнішнього і внутрішнього, буття і небуття, а також твердження про те, що необхідно пробудити праджну, є примарною. На думку Д. Сузукі, біль та задоволення не мають постійної природи. Вони оманливі, подібні до майї і не є об'єктивною реальністю. Вони прості явища і мають розглядатися виключно як такі [8, с. 267–268].

У роботі «What is Zen?» Д. Сузукі продовжує стверджувати, що світ ділиться на:

- 1) той, в якому ми існуємо зараз;
- 2) реальний.

Незважаючи на такий поділ, світ тим не менш є єдиним і цілісним. Д. Сузукі стверджує: «Істина полягає в тому, що світ є єдиним» [14, с. 73]. Антиреалістичний пафос дзен-буддизму він тлумачить у західно-європейському філософсько-термінологічному вимірі. На його погляд, дійсність не можна розглядати як:

- 1) ядро або іпостась;
- 2) річ у собі;
- 3) об'єкт інтелектуального сприйняття.

На переконання Д. Сузукі, реальність треба розглядати так:

- 1) вона залишається тоді, коли всі інші речі втрачають свій зміст;
- 2) вона символічна і має тлумачитися виключно духовно;
- 3) вона є відчуттям, яке ми переживаємо в дзені і саторі [13, с. 30].

По суті, антилогічний пафос дзен-буддизму і використання абсурдностей у дзен-практиці покликані визволити розум від прив'язаності до зовнішнього світу. Мислитель вказує: «Мета застосування вчителем дзену явно суперечливих факторів емпіричного досвіду в процесі навчання полягає в тому, щоб звільнитися від необов'язкових прихильностей до зовнішнього світу, які він сприймає за дійсність» [13, с. 94].

На думку японського теоретика дзену, містичний досвід не може бути вираженим. Більш того, саторі є найбільш глибоким особистим, індивідуальним досвідом і саме тому він не може бути вираженим або описаним будь-яким чином [13, с. 263]. Дійсність, на думку Д. Сузукі, не має форми чи безформності, подібно до простору. У роботі «Essays in Zen Buddhism: Second Series» він стверджує: «Вона лежить за межами пізнання і розуміння. Вона невліва і не має адекватного вираження в словах і лінгвістичних конструкціях...» [6, с. 21]. Цікаво, що, на переконання японського філософа і практика дзену, його не можна піддавати критиці. Тому, вочевидь, сприяє його внутрішній характер. Щоб його зрозуміти, переходимо до вже цитованої нами роботи Д. Сузукі «Living by Zen», де читаємо: «Через саторі інтерпретатор дзен отримує вигідне становище, з якого він неочікувано атакує розташування супротивника в різних напрямках. Це вигідне становище (позиція) не розташовується в будь-якій точці простору і не може піддаватися атаці з боку теорій або будь-яких систем. З огляду на це, його позиція, яка не є позицією у звичному розумінні, не може бути захоплена будь-якими засобами, що мають інтелектуальне походження» [8, с. 95].

У роботі «Studies in Zen» мислитель продовжує апології дзен від можливих інтелектуальних атак і критики. Так, на його погляд, дзен – не містицизм, хоча він і може бути подібним до нього. Дзен не вчить зосередження, визначення і поєднання, оскільки ці ідеї походять від дуалістичної концепції життя і світу. У дзені речі присутні в повноті, яка не підвладна аналізу і поділу на антитези будь-яких типів [12, с. 21]. Таким чином, стверджує Д. Сузукі, дзен – це унікальне вчення в історії людської культури, релігії і філософії.

Висновки. Метою статті було проведення аналізу і реконструкція світоглядних засад дзен-буддизму. У процесі аналізу було виявлено такі його особливості:

- 1) суперечливість у питаннях епістемології;
- 2) твердження про існування двох типів реальності;
- 3) алогічність;
- 4) критика реалізму;
- 5) артикуляція концепції «майя»;
- 6) акцент на невиразності містичного досвіду;
- 7) трансценденталізм.

Зазначені вище особливості в сукупності визначають мету дзену – досягнення саторі (просвітлення) і звільнення від прив'язаності до так званого зовнішнього світу, який є ілюзією. Водночас, за словами Д. Сузукі, метою дзен-буддизму не є алогізм як такий. По суті, його приписи змушують людей зрозуміти, що логічна послідовність не є завершеною, оскільки є деяке трансцендентальне твердження, яке не може бути досягненим за допомогою інтелекту. Більш того, дзен-буддизм спрямовує його практиків в абсолютну сферу, де відсутні будь-які антитези. На переконання Д. Сузукі, в дзені має бути присутнім саторі. Своєю чергою саторі – це не просто акт просвітлення, це інтуїтивний шлях осягнення природи, який відрізняється від раціонально-логічного шляху західної філософії і науки. Саторі вирізняється загальним розумовим переворотом особистості і просвітленням, яке повністю змінює сприйняття людини. Його досягнення можливе лише завдяки дотриманню порядку медитації, яка визначена в доктринах дзену.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алаев Л.Б. Ориенталистика и ориентализм. Почему книга Эдварда Сайда не имела успеха в России? *Ориентализм vs. ориенталистика*: Сборник статей / отв. ред. и сост. В.О. Бобровников, С.Дж. Мири. Москва, 2016. С. 16–26.
2. Hanh T.N. *Zen Keys*. New York : Anchor Books. 1974. 185 p.
3. Humphreys C. *Zen Buddhism*. Melbourne, London, Toronto : William Heinemann Ltd. 1949. 241 p.
4. Suzuki D.T. *The Awakening of Zen*. Boudler : Prajna Press. 1980. 119 p.
5. Suzuki D.T. *Essays in Zen Buddhism: First Series*. New York : Grove Press. 1961. 387 p.
6. Suzuki D.T. *Essays in Zen Buddhism: Second Series*. New York : Samuel Weiser. 1970. 364 p.
7. Suzuki D.T. *Introduction to Zen Buddhism: Third Series*. New York : Causeway Books. 1974. 144 p.
8. Suzuki D.T. *Living by Zen*. New York : Samuel Weiser. 1972. 188 p.
9. Suzuki D.T. *Manual of Zen Buddhism*. New York : Grove Press. 1960. 192 p.
10. Suzuki D.T. *Mysticism, Christian and Buddhist*. New York : Harper & Brothers. 1957. 182 p.
11. Suzuki D.T. *Outlines of Mahayana Buddhism*. New York : Schocken. 1963. 216 p.
12. Suzuki D.T. *Studies in Zen*. New York : Delta. 1955. 208 p.
13. Suzuki D.T. *What is Zen?* New York : Harper & Row. 1972. 182 p.

REFERENCES

1. Alaeu, L.B. (2016). *Oryentalystyka y oryentalyzm. Pochemu knyha Edvarda Saida ne ymela uspekha v Rossyy?* [Why wasn't Edward Said's book welcomed in Russia?] *Oryentalyzm vs. oryentalystyka*, 16–26. [in Russian].
2. Hanh, T.N. (1974). *Zen Keys*. New York: Anchor Books.
3. Humphreys, C. (1949). *Zen Buddhism*. Melbourne, London, Toronto: William Heinemann Ltd.
4. Suzuki, D.T. (1980). *The Awakening of Zen*. Boudler: Prajna Press.
5. Suzuki, D.T. (1961). *Essays in Zen Buddhism: First Series*. New York: Grove Press.
6. Suzuki, D.T. (1970). *Essays in Zen Buddhism: Second Series*. New York: Samuel Weiser.
7. Suzuki, D.T. (1974). *Introduction to Zen Buddhism: Third Series*. New York: Causeway Books.
8. Suzuki, D.T. (1972). *Living by Zen*. New York: Samuel Weiser.
9. Suzuki, D.T. (1960). *Manual of Zen Buddhism*. New York: Grove Press. 1960. 192 p.
10. Suzuki, D.T. (1957). *Mysticism, Christian and Buddhist*. New York: Harper & Brothers.
11. Suzuki, D.T. (1963). *Outlines of Mahayana Buddhism*. New York: Schocken.
12. Suzuki, D.T. (1955). *Studies in Zen*. New York: Delta.
13. Suzuki, D.T. (1972). *What is Zen?* New York: Harper & Row.

Dankanich Artem Serhiiovych

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin Avenue, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0824-1936

PHILOSOPHICAL AND CULTURAL FUNDAMENTALS OF ZEN BUDDHISM

Zen Buddhism is rightly considered one of the most ambiguous traditions in the East. Its paradoxical nature challenges traditional notions of religion and the spiritual life of man. Commenting on the social resonance caused by Zen, the prominent Vietnamese theorist T. Nat Khan rightly points out that Zen, like all other living spiritual affiliations of East or West, contributed to the elevation of human spiritual life, while clarifying the way of thinking, art, and culture. But, like many others, Zen degenerated under the modern forces of technological civilization. It is clear that similar dynamics are taking place around the world. And in Europe, and in Asia, and in Africa, they are defined by a fairly simple term – secularization. Obviously, this process is global in nature and challenges all traditional religious and philosophical systems of East and West. At the same time, despite its destructive nature for them, they are at same time able to define their doctrinal positions and practices more clearly. This is especially noticeable in the religious and philosophical literature of recent decades, when the bearers

of Eastern traditions, including Zen Buddhism, began to actively master the social and information space. All this has allowed millennial traditions of a rather conservative direction to be more active in the information space. As a result, world religious thought is replenished with first-hand literature. On the example of the Zen tradition, this is noticeable in the works of D. Suzuki, T. Nat Khan, and others. At the same time, it should be noted that the popularization of Zen in Western countries often distorts its image beyond recognition. The analysis of the sources of theorists of Zen Buddhism revealed the following features: emphasis on the impossibility of rational and conceptual expression of mystical experience, criticism of the theory of realism in epistemology, criticism of Eurocentric religious approach to the analysis and study of Eastern religions, including Zen Buddhism.

Key words: *Zen Buddhism, D. Suzuki, mystical experience, Satori, Prajñā, Vijñāna, Mahayana, illogicality, tradition.*